

mölcsoztetón kihasználja őket (pl. a 97. skv. lapokon).

Ilymódon az emlékeket két főcsoportra osztja. Először azokra, melyeknek *független* (autonom), ritmusnemző elve magában a gondolatban s általa a nyelvben van megadva (ilyenek a gyulafehérvári glosszák, a köingsbergi töredékek, a ránkmaradt — talán kereszténnyé vált pogány — babonás néphiedelmeket rejtő ráolvasó versek és imádságok). A másik főcsoportba tartoznak azok, melyeknek nyelvrítmusa *függő*, tehát valami külső, a nyelven kívül álló tényezőtől (zene, tánc, idegen vers) származik. Ezekre példa az ó-magyar Mária-siralom (1300 tájáról) s mint azok a szövegek, melyek a középkori egyházi énekirodalom átköltéséi s vagy pusztán az eredeti szövegre, vagy még inkább a velejáró dalmra támaszkodva, hozzásimultak a középlelatin vers lejtéséhez. Így vannak jambusos, trocheusos és vegyes lejtésű sorok, melyek azonban nem időmértéken, hanem — mint a középlelatin verselés maga is — hangsúlyos nyomatékózson alapulnak, anélkül, hogy jambusi vagy trocheusi ütemekről lehetne beszélni. Voltaképpen arról van szó, hogy a verssorok tömegében megnyilvánul az a hajlandóság, hogy emelkedő vagy ereszkedő lejtést éreztesen. E lejtésen kívül lényeges a szótagszám s a sornetszet, mely különféle formákat hoz létre.

Az egyházi latin költészet versrendszérének hatása, hogy nemzeti versidomainkat, korábbi — sejtethető — szabad állapotából mai szabályozottságáig fejlesztette. Érintetlen hagyta a kezdetleges magyar nemzeti vers ritmuselvét, csupán bizonyos kötött sorképletekkel és versszakmintákkal gazdagította formakészletét. Más irányban pedig ez a hatás elősegítette a versnek a zenétől való elválását, önállóságát.

Horváth könyvének eredménye tehát középkori verselésünk s ritmikájának teljes tisztázása. Kivétel egynéhány eset, melynek megfejtését a jövőre kell bízni. Legmakacsabbul áll ellen minden magyarázatnak a *Szabács viadala* című históriás ének, melynek ritmikái szerkezete teljesen bizonytalan; különben is némi homály van e maradvány körül. A meg nem fejtett versek körül is Horváth a legszigorúbb tárgyilagossággal jár el; nem erőltet rájuk semmi elméletet, rendszert s ha önmagától nem adódik teljesen kielégítő megfejtés, ezt őszintén megmondja.

A könyv általában a nehéz könyvek

közé tartozik, mint a szerző műveinek legtöbbje. Nehéz tárgyánál fogva, mert új, töretlen utakon jár; új megállapítások, új műszavak, a gondolat kifejtésnek és tárgyalásmódnak új mivolta. Nehéz szerkezeténél fogva is. Horváth ugyanis okfejtésének minden fordulatát, legcsekélyebb lépését is megírja; a bizonyítás és cáfoló mozzanatok mérlegelésében, az adatok szembeállításában, a módszer szigorúan pozitív-induktív menetében semmi hézagot nem tűr; a fejtegetés közben új meg új problémák vetődnek fel, melyeknek megoldására semmi eszközt nem hagy próbálatlan: ezért a könyv zsúfolttá válik, nehezen áttekinthetővé. Ezen nem ségítenek a fejezetek végén lévő összefoglalások sem, mert az eredményeket új szempontok felvetésével, korábban kifejtett érvei megismérlésével annyira körülfonja, hogy megnehezíti a megértést.

De ennek így kell lennie, mert Horváth semmit sem épít más véleményére és eredményeire, hiszen ez volt eddigi gátja a kérdés megfejtésének; hanem maga jár utána gyökeréig s alapjától kezd műve felépítését.

Horváth János műve (a vele egybe-tartozó korábbi tanulmányokkal együtt Arany és Négyesy után a harmadik nagy és erős pillér verselméleti irodalmunkban; alapvető és korszakos. Kétségtelenül épen olyan megtermékenyítő lesz verstani, különösen verstörténeti irodalmunkra, mint elődei volt

Tolnai Vilmos.

Szekfű Gyula: Bethlen Gábor. (Kiadja a Magyar Szemle Társaság, Bpest, 1929.) Hozzászoktunk már ahhoz, hogy Szekfű minden műve nehéz hadfelvonulás. Előszavában most is pártokról beszél, tudja tehát, hogy háborús területre lép. Méltóságteljes komolysággal csendül ki azután e szinte száraz pátoszkerüléssel írt előszóból a vezető motívum: úgy írni meg, amint történt. Ez minden igazi történetírás lelke és egyúttal önmagában való jutalma, öröme is; ha a hadfelvonulás ezt a szellemet szolgálja, már eleve is igazolva van.

Aránylag kevés az új adat, amellyel Szekfű, saját levéltári kutatásai alapján, Bethlen Gábor történetét gazdagítja; a mult történetírói nemzedék épen Bethlenre vonatkozólag óriási anyaggyűjtő munkát végzett már. Az új ártérsen, a tudós és költő formáló munkáján van itt tehát a hangsúly. Csak-

nem kíméletlennek mondható függetlenséget parancsol magára a szerző, az eddigi irodalom s főként a közfelfogás ítéletétől Bethlen alakjának meggrajzolásában.

Legszélesebb alapjában kezdi, az akkori művelt emberiség közéletének jellemzésével. Az ellenreformáció korának két elkeseredett küzdőfőlet nem csupán sokat hangoztatott jelszavaikban, ideális céljaikban ítéli meg; úgy akarja meglátni őket, amint az élők alig láthatják meg önmagukat. Készséggel elismeri az őszinte hitet az ideális célokban; épen ezek nyujtanak azonban védelmet a pártok és egyének becsvagyára, önzésére. Új dolog az, hogy az «államérdek» tanának, melyet e korban már elterjedt irodalom hirdetett, döntő szerepet juttat a szerző ép e vallási jelszavaktól hangos időkben is. Határtalan kétszínűség, lelkiismeretlenség ellenfelek és jóbarátok között, különösen pedig a nemzetközi érintkezésben, mind igazolását találta e tanításban. Növeli a zavart a ma már szinte elképzelhetetlen tájékozatlanság is, amellyel e kor kiválóbb emberei is idegen népekről, országokról gondolkoztak; fantasztikus tervek, kalandorokhoz illő pályák termótalaja ez.

Az eszme és a realitás örök ellentétéhez ér hát itt le a szerző. Összefoglaló ereje valóban bámulatos. Nagy súlyokat pehelykönnyűséggel rendez el helyükre. Meglepi fordulatai, a jelszavak és valóságok összeütközésének előadásában, néha tragikus tartalmukban is mulatságosan hatnak.

Ilyen háttérből lép elének azután Bethlen alakja.

A török segítette a fejedelemségre, mint ahogyan Bethlen a politikában előbb és utóbb is mindig specialistája volt és maradt a török ügyeknek. Inkább felhasználta a törököt, mintsem eszközüvé vált volna annak; de azért, Szekfü szerint, sok őszinteség is volt hozzá való húzódásában. A török-kérdés akkor már csak részletkérdése volt a keresztény Európának; elyben erkölcsstelen a vele való szövetség, a gyakorlatban ellenben rendes és szokásos politikai művelet. Bethlen nem az egész Magyarország egyesítését tűzte ki céljául e török szövetséggel. Szekfü szerint e kor egyik magyar pártja sem mert erre a régi egységre, mint valóságos politikai programra, gondolni. Nem feltétlenül elitélő megállapítás. Már egy régebbi nagynevű történetírónk is hangsúlyozta; hogy az akkori hatalmi

viszonyok között a kettéosztottságra többet meg lehetett menteni, mint az egység erőszakolásával.

Otthon, Erdélyben, erős fejedelmi hatalmat teremtett Bethlen. Magyarországon, a Habsburgoktól, nem túrték volna el a rendi jogok ilymértvű elnyomását. A fejedelem felelős népe boldogságáért, tehát korlátlan hatalommal kell rendelkeznie; ez volt a nemskára elkövetkezett abszolutisztikus államrendszer alapvető elve. Bethlen zsenialitása önmagától megalkotta azt, amit akkor még inkább csak elméleti tanok hirdettek. Magyarországon akkor jobb volt a közjogi helyzet, mint az előző és következő korban; Bethlen a Habsburgok elleni támadások okául nem hozhattott fel nagyobb alkotmányos sérelmeket. A német iránt való ellenszenv és a protestáns együttlérés örömmel fogadta ugyan őt a Felvidéken; de szövetségei inkább a nagybirtokos főurak voltak, nem a tömeg. Háborúi rendszerint kölcsönös kiábrándulással végződtek.

A vallásszabadság jelszavát sokat emlegették akkor; de nem a későbbi vallástürelem vagy a mai teljes lelkiismereti szabadság értelmében. Ki-ki saját vallásának uralmában látta a szabadságot. Bethlen alatt Erdélyben nem volt jobb a katolikusok helyzete, mint ideát a protestánsoké.

Az eszmék mozgalmai között Bethlen egyénisége külön és önálló tényező. Szekfü felfogásának ez a lényege. A kor ideái jogosultságok adtak Bethlennek a hitre, hogy magas eszmék védelmében cselekszik; az igazi mozgató erő azonban az alkotás hatalmas ösztöne volt. Nem a hiú becsvágyé; «a tetterő, mely utat, teret tör magának s amely a tervet kiemelve az egyszerű önzés szféráiból, erkölcsi alapot kölcsönöz neki». Ezzel magyarázza meg Szekfü a Habsburg-hercegnővel való házasságtervét is, amely a multban mindig legsebezhetőbb oldala volt Bethlen emlékének, mert feladta volna a protestantizmusért és a némettől való szabadulásért való küzdelmet.

Az alkotás vágyát szolgálja Bethlenben a rendkívül színes képzelőerő; amin azonban mindig győzedelmeskedik a hideg számítás. Szenvedélyes érzékenység, amelynek szintén sohasem lesz rabiává. Levelei, abban a korban példanélküli kifejezőerővel, az érzelmeik nagyszerű skáláját tárják elének; török és barokk hatás keveredése állapítható meg stílusán.

Ravasz, de önmagát nem áltató politika, a legrealisabb területeken is folyton sikerrel építő fáradozás tölti el Bethlen örökké munkás életét. Bátran vágó kard és elme, megáll önmagában és alkot minden viszontagság között is ; nincs szüksége senkire abban, hogy határozhasson, csak arra, hogy végrehajtsa. A maga egyénisége élteti s nem kívülről jövő elvont ideálok. Önmagában külön világ, nagy ember.

Ily módon gondolta el Szekfű a «hadvonulást»; művében alig vitázik, inkább terem.

Bethlennek a modern liberális áramlat adott olyan szabadsághős szerepet és szellemet, amilyent az ellenreformáció korában még senki sem ismerhetett. Ép egyik nagy katolikus történetírónknak, Horváth Mihálynak volt tán legnagyobb hatása e liberálisan színezett Bethlen-kép kialakulásában. De közkeletűvé ezt a történeti érzékkel ellenkező felfogást az az irodalom tette, mely politikai jelszavakat keresett csupán a multban, mai célok használatára. Így jutott el azután ez a felfogás iskolai tankönyveinkbe is ; az így nevelkedett művelt közönség ezekután némi kiábrándulással olvashatta még liberálisan színezett történettudósainkat is, akik forrásanyag-közléseikkel mégis csak adtak reális vonásokat is Bethlen alakjának. Szekfű könyve csupán e történetietlen közvélemény ellen irányul és pedig teljes joggal.

Nem tudnánk olyan kifogást felhozni a mű gondolatmenete ellen, amelyt mindjárt a műből meg ne cáfolhatnának ; Szekfű semmiféle szempontot sem hagyott figyelmen kívül. Azonban az egészét áttekintve, úgy hisszük, bizonyos aránytalanságot mégis érezhetni Bethlen és a kor jellemrajzában. Mint említettük, Szekfű hangsúlyozza, hogy a korszak nemesebb egyéniségei őszintén hittek abban, hogy magasabb eszmék szolgálatában töltik életüket, ha a napi politika kérdéseiben a hatalmi szempontoknak engedtek is döntő szerepet. Ideális végső célok, amelyek időnkint még a velük ellentétes csele-

kedetekre is jogosultságot adtak, hallgatag biztatással, hogy a hatalomban való gyarapodás új eszköze lesz majd a magasabb törekvéseknek. A politika így szorította háttérbe ismét és ismét a vallás eszméjét s tette azt gyakran csupán eszközzé és valóságos céljá önmagát. Ámde, Szekfű szerint is, az eszmei háttér mégis csak mindig ott volt, ha nem döntött is az elhatározó pillanatokban. Ott volt a szenvedélyes szóvitákban, olvasmányokban ; többé-kevésbé homályosan a mindennapi életben is. És bizonyos megalkuvásnak, talán nem is tudatos belső küzdelemnek hihetőleg le kellett játszódnia akkor, amikor az eszmék embere kizárólag a politikai célok emberévé változott. Ez átmenet vizsgálatával és rekonstruálásával az ideák erejét érzékeltethette volna a szerző, anélkül, hogy a politikai elhatározásokban túlságos tényezőnek kellett volna elfogadnia hatásukat. Mindez azonban nem vezetett arra, hogy Szekfűnek Bethlen-alakja vesztett volna nemes vonásaiból ; ellenkezőleg, most lép először valóban közel hozzánk, levetve régi elvont képét, mint igazi férfi és küzdelmes hős.

Támadhatnak talán ellenvetések a bizonyítás módszerét illetően is ; Szekfű maga is hangsúlyozza, milyen nehéz az akkori frott anyag helyes értékelése. Néha hosszú levélváltások sem árulnak el semmit az igazi gondolatból, a valódi célból ; féltre kell dojni mindent és egy-két mellékes szóból sejteni meg a valóságot. Ép ez az oka azonban, hogy egykorú írások idézeteivel nem lehet Szekfű cáfolására indulni ; ez csupán hasonló, egészet átfogó s Szekfű eredményeit teljesen magába olvasztó, teremtő alkotással sikerülhetne.

A mű jótékony hatása nem maradhat el ; épen azért, mert — ha vitát idéz is elő a jövőben — hasonló fegyverekre, alkotó munkára készletti bírálóit is. Nem maradhat el haszna a szélesebb közönségre sem ; igaz életproblémákat tár fel és imponáló erővel halad megoldásukra.

Hajnal István.